

Πρόλογος της πρώτης έκδοσης

Οι *Μέθοδοι εμπειρικής κοινωνικής έρευνας* είναι ένα βιβλίο το οποίο διαφέρει από τα συνήθη εγχειρίδια του κλάδου λόγω του διαφορετικού του επίκεντρου ενδιαφέροντος. Θεωρούμε ότι το κύριο πρόβλημα κατά τη διδασκαλία των βασικών αρχών του κλάδου μας δεν εντοπίζεται σε ζητήματα κατανόησης των τεχνικών λεπτομερειών των διαδικασιών έρευνας ή ανάλυσης, αλλά περισσότερο στις ιδιαίτερες δυσκολίες που ενέχονται στη σύνδεση της κοινωνιολογικής θεωρίας και του συστηματικού της ελέγχου μέσω των εμπειρικών ερευνών. Αυτό το πρόβλημα σύνδεσης της θεωρίας και της εμπειρικής της βάσης εμφανίζεται σε έναν κλάδο όπου ένας «θεωρητικός» μπορεί να «οριστεί» κατά κύριο λόγο μέσω της άρνησης ή της ανικανότητάς του να εργαστεί εμπειρικά (Stinchprobe 1968: VII), σχεδόν αναγκαστικά ως συνέπεια ενός θεσμικού –σε κάποιον βαθμό– διαχωρισμού.

Προκειμένου να διευκολύνουμε κάπως την κατανόηση της σύνδεσης της εμπειρικής έρευνας και της δημιουργίας κοινωνιολογικών θεωριών, προβλέψαμε τόσο ένα κεφάλαιο που αναφέρεται στην ιστορία της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας όσο και ένα σχετικό περιεκτικό κεφάλαιο που αναφέρεται στις βάσεις της επιστημονικής θεωρίας που διέπει την εμπειρική κοινωνική έρευνα. Αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο ακολουθείται από το μάλλον παραδοσιακό κεφάλαιο σχετικά με την πορεία ενός ερευνητικού έργου, τη θεωρία μέτρησης και τις διαδικασίες ανάπτυξης κλιμάκων, τα προβλήματα σχεδιασμού, τις διαδικασίες δειγματοληψίας και τις σημαντικότερες τεχνικές συλλογής των δεδομένων. Το κεφάλαιο σχετικά με τη θεωρία μέτρησης είναι αρκετά περιεκτικό σε σύγκριση με άλλα εισαγωγικά κείμενα και εξετάζει επίσης κάποιες «νεότερες» εξελίξεις, οι οποίες σπάνια ανευρίσκονται σε εισαγωγικά έργα, παρόλο που μας φαίνονται σημαντικές τόσο για τη μετέπειτα εξέλιξη του κλάδου όσο και για μια βαθύτερη κατανόηση των προβλημάτων μέτρησης. Το κεφάλαιο που εξετάζει τις διαδικασίες συλλογής των δεδομένων τονίζει την προφορική συνέντευξη ως μέθοδο συλλογής δεδομένων που κυριαρχεί στις κοινωνιολογικές έρευνες, δίνοντάς της μεγαλύτερη έκταση από τα συνηθισμένα, ενώ αντίθετα (κυρίως λόγω περιορισμένου χώρου) άλλες τεχνικές ευρύτερα διαδεδομένες στην πράξη, όπως η ανάλυση περιεχομένου, παρουσιάζονται επιγραμματικά. Τα δύο τελικά κεφάλαια σχετικά με την κωδικοποίηση και την ανάλυση δεδομένων αντιστοιχούν περισσότερο στις τρέχουσες μεθόδους και τεχνικές απ' ό,τι ο προσανατολισμός στην τεχνική διάτρητων δελτίων και ο υπολογισμός μέσης αξίας που επικρατεί ακόμη σε άλλα εγχειρίδια. Το τελευταίο κεφάλαιο σχετικά με την ανάλυση δεδομένων σε αυτό το πλαίσιο δεν μπορεί βέβαια να προσφέρει κάτι περισσότερο από μια εξαιρετικά περιεκτική επισκόπηση των δυνατοτήτων της στατιστικής έρευνας. Μια τέτοια συνολική και περιεκτική επισκόπηση όμως μας φαίνεται πολύ πιο σημαντική από μια απλή αναφορά σχετικά με το πώς υπολογίζεται μια μέση τιμή που υπάρχει σε άλλα εγχειρίδια.

Λόγω της προσπάθειας αποφυγής μιας απλής παρουσίασης κάποιων σημαντικών στοιχείων της έρευνας και της εν τω βάθει εξήγησής τους (π.χ. επίπεδα μέτρησης), το ανά χειράς βιβλίο θέτει υψηλότερες απαιτήσεις για τον αναγνώστη από τα συνήθη εισαγωγικά βιβλία. Αυτές οι απαιτήσεις δεν αναφέρονται σε απαραίτητες βασικές γνώσεις εμπειρικής κοινωνικής έρευνας ή στατιστικής. Χαρακτηριστικά, το βιβλίο περιλαμβάνει τις απόλυτα απαραίτητες μαθηματικές εξισώσεις για την κατανόηση των στατιστικών τεχνικών. Η μόνη προϋπόθεση διαισθητικής έστω κατανόησης αφορά τρεις στατιστικές έννοιες: την (αριθμητική) μέση τιμή, τη διακύμανση και τη συσχέτιση. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η στατιστική διδάσκεται ανεξάρτητα από την εμπειρική κοινωνική έρευνα κατά τα πρώτα εξάμηνα των σπουδών. Αυτές οι βασικές έννοιες θα πρέπει για τον λόγο αυτό να είναι άμεσα οικείες ακόμη και στους αρχάριους. Σε περίπτωση που ένας αναγνώστης επιθυμεί να αναζητήσει μια εξήγηση αυτών των εννοιών, μπορούμε να τον παραπέμψουμε στα εξαιρετικά εγχειρίδια στατιστικής των Benninghaus (1974) και Ehrenberg (1986).

Προκειμένου να διευκολύνουμε τον αναγνώστη στην κατανόηση του κειμένου, καταβάλαμε προσπάθεια να ορίσουμε ρητά κάθε έννοια που δεν θεωρήσαμε ευρύτατα γνωστή, προτού τη χρησιμοποιήσουμε. Με το ευρετήριο και τις σχολιασμένες και ενημερωμένες οδηγίες περί περαιτέρω βιβλιογραφίας, ελπίζουμε να βοηθήσουμε τους φοιτητές που βρίσκονται στις αρχές των σπουδών τους, αλλά και εκείνους που έχουν μεγαλύτερη εμπειρία αναφορικά με τη δημιουργία μεθόδων, στην προσέγγισή τους όσον αφορά τις σύγχρονες εμπειρικές έρευνες. Ευχαριστούμε θερμά τους Jörg Blasius, Hartmut Esser, Berndt Keller και Joachim Winkler για την κριτική ανάγνωση των προηγούμενων εκδόσεων αυτού του βιβλίου. Ευχαριστούμε την κυρία Friederike Priemer για την υποστήριξη της κατά τη διαδικασία της επιμέλειας και της διαμόρφωσης του κειμένου. Ευχαριστούμε επίσης θερμά τον κύριο Weigert των εκδόσεων Oldenbourg για τη μεγάλη υπομονή που έδειξε σχετικά με τη συνεχώς μετατιθέμενη χρονικά παράδοση του βιβλίου.

Παρόλο που τα μεμονωμένα κεφάλαια συζητήθηκαν εκτενώς από όλους μας (και σχετικά με το περιεχόμενο επικρατεί ευρεία συναίνεση), εντέλει ο καθένας από εμάς πρέπει να θεωρηθεί υπεύθυνος για το κεφάλαιό του. Η Elke Esser συνέγραψε τα κεφάλαια σχετικά με την ιστορική εξέλιξη της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας και τις τεχνικές συλλογής δεδομένων, ο Paul B. Hill επεξεργάστηκε το κεφάλαιο που αναφέρεται στην επιστημονική θεωρία και τις μορφές έρευνας και ο Rainer Schnell συνέγραψε τα κεφάλαια σχετικά με την ερευνητική διαδικασία, τον λειτουργικό ορισμό των εννοιολογικών κατασκευών, τη μέτρηση, τη δειγματοληψία, την κωδικοποίηση και την ανάλυση δεδομένων.

E. E.

P. B. H.

R. S.

Πρόλογος της ένατης έκδοσης

Nιώθουμε μεγάλη χαρά για τη συνεχιζόμενη επιτυχία του βιβλίου μας. Στη νέα του έκδοση εισήχθησαν νέες ενότητες και σχόλια σχετικά με τους αναπτυξιακούς και αντανακλαστικούς δείκτες, τους συντελεστές αξιοπιστίας, το μέγεθος επίδρασης, το συνταίριασμα με βάση τις πιθανότητες, τις πολυσταδιακές δειγματοληψίες, τις δειγματοληψίες βάσει ονόματος, τους δείκτες R, τη στάθμιση των κλιμάκων και τις μελέτες σύνδεσης αρχείων με κρυπτογραφημένους δείκτες. Η σελιδοποίηση βελτιώθηκε και σχεδόν όλοι οι πίνακες σχεδιάστηκαν εκ νέου, ενώ κάποια σχήματα αντικαταστάθηκαν με καινούρια. Η προτεινόμενη βιβλιογραφία ενημερώθηκε και συμπληρώθηκε. Όλοι οι διαδικτυακοί σύνδεσμοι (links) ελέγχθηκαν και ενημερώθηκαν και τα παρατιθέμενα δεδομένα επικαιροποιήθηκαν. Το Κεφάλαιο 8 και κάποια παραρτήματα προσαρμόστηκαν στις νέες εξελίξεις.

Οι συγγραφείς ευχαριστούν θερμά τους Tobias Gramlich, Marcel Noack και Katrin Ölschläger για την τεχνική υποστήριξη κατά την επεξεργασία.

Το βιβλίο διαθέτει δική του ιστοσελίδα, η οποία, μεταξύ άλλων, περιλαμβάνει και τη λίστα των πεδίων που είναι γνωστά σε εμάς: www.uni-due.de/soziologie/schnell_publicationen_errata.php

Φυσικά καλωσορίζουμε πιθανές συστάσεις και προτάσεις από τους αναγνώστες που ενδιαφέρονται για τη βελτίωση του ανά χείρας βιβλίου.

E. E.

P. B. H.

R. S.

Αντί προλόγου

Λογική και μέθοδος της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας

Ένα βιβλίο για τις μεθόδους της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας που επιχειρεί να αναδείξει αναλυτικά όλες τις σύγχρονες τεχνικές και εφαρμογές των μεθόδων, αφού πρώτα πραγματευθεί τόσο τις ιδιαιτερότητες των κοινωνικών επιστημών όσο και τις όψεις μιας, κατά Popper, λογικής της έρευνας, είναι από μόνο του ένα εγχείρημα εξαιρετικά απαιτητικό. Πόσο μάλλον όταν οι συγγραφείς αυτού του ογκώδους τόμου θέτουν τις καλύτερες προϋποθέσεις μιας άνετης εποπτείας για τους ενδιαφερόμενους αναγνώστες σχετικά με το σύνολο των προβλημάτων που άπτονται της μεθοδολογίας της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας:

- αναλυτική και συστηματική γνώση και δυνατότητες εφαρμογής των μεθόδων,
- επιστημολογικές προεκτάσεις των ζητημάτων της κοινωνικής έρευνας και
- ένταξη των διαδικασιών διεξαγωγής της κοινωνικής έρευνας στο πλαίσιο μιας λογικής της ερευνητικής διαδικασίας.

Στο γενικότερο αυτό πλαίσιο, οι κοινωνικές επιστήμες στοχεύουν στη συγκρότηση θεωριών οι οποίες στηρίζονται σε εμπειρικό υλικό, ενώ η εμπειρική κοινωνική έρευνα αναλαμβάνει τη συστηματική σύλληψη, τεκμηρίωση, ανάλυση, καθώς και την εξήγηση και την ερμηνεία του συγκεκριμένου εμπειρικού υλικού. Η συστηματική σύλληψη πραγματοποιείται με μεθόδους συλλογής ή παραγωγής κοινωνικών δεδομένων, τα οποία αφορούν ατομικές και κοινωνικές συμπεριφορές, καθώς και πράξεις ανθρώπων και ομάδων που εμπεριέχουν νοηματική συνάφεια και περιεχόμενο που είναι διυποκειμενικά κατανοητό και προσδιορίζει μια κοινωνική κατάσταση.

Στον συγκεκριμένο τόμο αναλύονται αρχικά αυτοί οι στόχοι της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας και οι διαδικασίες οι οποίες ακολουθούνται για την απρόσκοπτη ολοκλήρωση του ερευνητικού έργου, από τον σχεδιασμό έως και τη δημοσίευση των ερευνητικών αποτελεσμάτων. Επιχειρείται μια ιστορική αναδρομή στην υλοποίηση αυτών των στόχων, έτσι όπως αυτοί διαμορφώθηκαν και διαφοροποιήθηκαν ανάλογα με την επιλογή των κοινωνικών προβλημάτων και των υποθέσεων που διατυπώθηκαν με αναφορά σε αυτά σε διαφορετικές κοινωνίες και σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα. Πρωταρχικό ζήτημα είναι η συμβατότητα της θεωρητικής σύλληψης του αντικείμενου της έρευνας που εντάσσεται στο ενδιαφέρον του ερευνητή (στόχος) με την επιλογή των επιστημονικών εργαλείων και τεχνικών (μέσα) για την υλοποίηση αυτών των στόχων.

Ο σχεδιασμός της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας δεν καθοδηγείται αποκλειστικά από την ορθολογικότητα των τεχνικών αποδόσεων που μπορούν να εξασφαλίσουν τα επιλεγμένα μέσα και εργαλεία. Τα κοινωνικά προβλήματα δεν μπορεί να αντιμετωπίζονται ως τεχνικά προβλήματα, όμως η επιστημονική διερεύνησή τους είναι αυτή που απαιτεί ορθή χρήση των μεθόδων και των τεχνικών για τον αυστηρό έλεγχο των διατυπωμένων υποθέσεων. Η μεθοδολογία της έρευνας ελέγχεται σε κάθε περίπτωση ως προς την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των διαδικασιών που πιστοποιούν την επιστημονική χρήση των μεθόδων. Εκεί όμως που η κοινωνική έρευνα αποκτά ιδιαίτερη επιστημονική και κοινωνική αναγνώριση είναι όταν η άρτια μεθοδολογία έρευνας συναντά το πρακτικό ενδιαφέρον, τον διακηρυγμένο σκοπό, το απόσταγμα γνώσης και επιχειρημάτων στον σχεδιασμό μέσα από ρηζικέλευθες υποθέσεις εργασίας. Με μεθοδολογική και εννοιολογική οριοθέτηση καθορίζεται στο σημείο αυτό το ουσιαστικό περιεχόμενο αυτών των υποθέσεων και με αυτό τον τρόπο η δυνητική επεξηγηματική αξία του ερευνητικού εγχειρήματος.

Κατά συνέπεια, ο προσδιορισμός των σκοπών της κοινωνικής έρευνας δεν απορρέει από την αποτελεσματική εφαρμογή των προτεινόμενων μέσων, ανεξάρτητα εάν τα μέσα ενίοτε επιχειρούν να προσδιορίσουν και να αφομοιώσουν τους σκοπούς. Να προσαρμόσουν δηλαδή το περιεχόμενο των σκοπών στη δοκιμασμένη εφαρμοστικότητα του ερευνητικού-τεχνικού ενδιαφέροντος των ορθολογικών μέσων. Εν ολίγοις, η ίδια η διαδικασία της έρευνας είναι μια αναγκαία συνθήκη ελέγχου της επιστημονικής θεμελίωσης υποθέσεων και θεωριών, δεν μπορεί όμως να ταυτίζεται ή να καθοδηγεί τους πρακτικούς σκοπούς της κοινωνικής επιστήμης, αφού οι μέθοδοι και τα εργαλεία ελέγχου δεν αξιολογούν και ελέγχουν μόνο υποθέσεις, αλλά βρίσκονται απέναντι και στην αντιμετώπιση σύνθετων και δυσεπίλυτων κοινωνικών προβλημάτων.

Κατά συνέπεια, η αξιακή δέσμευση, εν προκειμένω η εμπλοκή του ερευνητή ή της ερευνητικής ομάδας στη διατύπωση των υποθέσεων και των θεωριών, προκύπτει από το γεγονός ότι η καταλληλότητα και η σημαντικότητα των υποθέσεων δεν είναι η ίδια ανάμεσα σε ερευνητές ή σε ερευνητικές ομάδες, παρότι αυτές ακολουθούν ενδεχομένως απαρέγκλιτα τις διαδικασίες της ίδιας μεθόδου. Η αξιακή ουδετερότητα αφορά τη μεθοδολογία εφαρμογής, όχι την επινοτικότητα των υποθέσεων και της θεωρίας. Δεν αφορά επίσης την επιλογή και την εννοιολογική διασάφηση των μεταβλητών που συγκροτούν και επιχειρούν να προσδιορίσουν ολότητες (ανισότητα, διαφθορά κ.λπ.), οι οποίες αδυνατούν να υπαχθούν άμεσα σε εμπειρικό έλεγχο. Σε αντίθετη περίπτωση και σε μια ακραία διάκριση πρακτικών σκοπών και τεχνικών μέσων, θα μπορούσαν να επικρατήσουν (στην περίπτωση υπερίσχυσης των σκοπών) υποθέσεις πίστεως και πεποιθήσεων, προπαγανδιστικές ψευδοθεωρίες χωρίς επιστημονικό-ερευνητικό έλεγχο, ενώ στη δεύτερη περίπτωση (στην περίπτωση υπερίσχυσης των μέσων) η κοινωνική γνώση θα περιοριζόταν στα δεδομένα της εμπειρίας και των παρατηρήσιμων συμπεριφορών, διατηρώντας ανεργμήνευτο το νοηματικό τους περιεχόμενο (αν ήταν π.χ. προϊόν εξαναγκασμού, συμφέροντος, άσκησης βίας κ.λπ.) και κατασκευάζοντας μια εκ των υστέρων θεωρία στη βάση των αντικειμενικότητων που προκύπτουν από την έγκυρη και αξιόπιστη μεθοδολογία της έρευνας.

Η μεθοδολογία κοινωνικής έρευνας έχει να κάνει κυρίως με την ανάλυση και όχι τόσο με την επιλογή του προβλήματος, ιδίως όταν αυτό δεν ταυτίζεται με μια οποιαδήποτε υπόθεση που θα μπορούσε να συγκροτηθεί σε άμεση συσχέτιση με τη μεθοδολογία διεξαγωγής της έρευνας, αλλά με υποθέσεις που στοιχειοθετούν όψεις κοινωνικών προβλημάτων κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες. Από την άλλη, η ορθολογικότητα των μέσων διατηρεί επιφάσεις τεχνικής ουδετερότητας και δημιουργεί την εντύπωση ότι προφυλάσσεται από τον αξιακά φορτισμένο λόγο, ώστε να προστατέψει την επιστημονικότητα (εν προκειμένω ουδετερότητα) του επιστημονικού εγχειρήματος. Η επιτυχημένη εμπειρική κοινωνική έρευνα δεν περιορίζεται στην καλή γνώση των μεθόδων (αυτή θεωρείται ούτως ή άλλως απαραίτητη προϋπόθεση της ίδιας της διεξαγωγής της έρευνας), αλλά εκτείνεται στην καλή γνώση του υλικού βάσει του οποίου συγκροτούνται οι υποθέσεις (εκτενής μελέτη και αξιοποίηση υλικού από άλλες έρευνες) και κρίνεται τόσο στη μεθοδολογική αρτιότητα και εγκυρότητα όσο και στην κοινωνική σημαντικότητα των αποτελεσμάτων. Δεν συνιστά ούτε επίδειξη τεχνικών δυνατοτήτων χωρίς ουσιαστικό κοινωνικό ενδιαφέρον ούτε απλό διαγωνισμό ευφάνταστων υποθέσεων, αδιαφορώντας για τον επιστημονικό-ερευνητικό τους έλεγχο. Διακρίνει λοιπόν κανείς τη σπουδαιότητα που αποκτά μια ερευνητική ομάδα όταν πρωτίστως αναγνωρίζει και ακολουθώς πληροί τις δύο αυτές προϋποθέσεις ή αναζητά συνεργασίες για την κάλυψη των όρων της συνθετικής αυτής διάστασης στον σχεδιασμό και στη διεξαγωγή μιας εμπειρικής κοινωνικής έρευνας. Ταυτόχρονα, ο εννοιολογικός προσδιορισμός και ο λειτουργικός ορισμός των εννοιών δεν είναι διαδικασίες ανεξάρτητες από τον τύπο έρευνας που έχει αποφασιστεί.

Ο αρχικός προβληματισμός που τίθεται εδώ αφορά την ανεξαρτησία της θεωρίας ως προς την αρχική τεκμηρίωση ενός κοινωνικού προβλήματος ή τη συμπερασματική συγκρότησή της από τις εμπειρικές γενικεύσεις. Στη δεύτερη περίπτωση, και σύμφωνα με τον ισχυρισμό αυτό, το ίδιο το νόημα μιας κοινωνιολογικής θεωρίας θα μπορούσε να ελεγχθεί και τελικά να προκύψει από τη δυνατότητα επαλήθευσης ή διάψευσης της θεωρίας αυτής. Μια προσέγγιση που ταυτίζει το ίδιο το νόημα μιας υποθετικής πρότασης ή μιας θεωρίας με τη δυνατότητα μεθοδολογικού ελέγχου των όρων επαλήθευσης ή διάψευσής της, δημιουργώντας έτσι ένα κριτήριο οριοθέτησης του νοήματος και ταυτόχρονης διάκρισης της επιστήμης από τη μεταφυσική.

Αυτό επιτυγχάνεται με ακριβείς μετρήσεις των παρατηρησιακών προτάσεων, οι οποίες δομούν τη θεωρία, καθώς και από τα εμπειρικά δεδομένα, που υποτίθεται ότι υφίστανται αντικειμενικά και ανεξάρτητα από τη θεωρία που αναπτύσσεται σε αρχικό στάδιο. Η αξιοπιστία των επιστημονικών μεθόδων συλλογής και ανάλυσης δεδομένων έγκειται έτσι σε μια αντίληψη ουδέτερης, δηλαδή απαλλαγμένης από αξίες, διαδικασίας εφαρμογής των τεχνικών μέσων, η οποία εντέλει αξιώνει μια ταύτιση με την ίδια την επιστήμη. Δηλαδή, στην περίπτωση αυτή, επιστημονική καθίσταται η ίδια η ουδέτερη και ταυτόχρονα αντικειμενική ερευνητική μεθοδολογία, η οποία προσδιορίζει σε ένα ύστερο στάδιο ανάλυσης δεδομένων και γενικεύσεων την επιστημονική θεωρία που προκύπτει ως συμβατή προς τους όρους και τα κριτήρια ανάλυσης των δεδομένων.

Όμως τα κοινωνικά δεδομένα δεν μπορούν να υπάρχουν πριν δημιουργηθούν. Όπως και τα γεγονότα, τα οποία μπορεί να υπάρχουν αντικειμενικά, διατυπώνονται

και κατανοούνται μέσω της γλώσσας και των νοηματικών αποδόσεων που αναφέρονται σε αυτά. Ο αναθεωρημένος Θετικισμός ήταν αυτός που επιχείρησε την αλλαγή παραδείγματος από την κατ' αίσθηση εμπειρία και την άμεση πρόσληψη γεγονότων στη διατύπωση προτάσεων που περιγράφουν τα γεγονότα αυτά. Η επιστημονική μεθοδολογία ως διαδικασία εμπειρικού ελέγχου και διαπίστωσης της εγκυρότητας των υποθέσεων αφορούσε πλέον την επιστημονική ορθότητα στις γλωσσικές διατυπώσεις των υποθέσεων. Ο νέος Θετικισμός προσδιορίζεται πλέον ως Λογικός, ακριβώς διότι μετατοπίζει το κέντρο βάρους της επιστημονικής έρευνας στον γλωσσικό έλεγχο και στη γλωσσική ανάλυση των προτάσεων που συγκροτούν υποθέσεις και θεωρίες. Κατά αυτό τον τρόπο αξιολογούνται προτάσεις υποθέσεων στη βάση γεγονότων της παρατήρησης και ορισμένα από αυτά μεταστοιχίζονται σε κοινωνικά δεδομένα, σύμφωνα και με το εννοιολογικό σύστημα που προσδιορίζει τον τύπο, αλλά και την ποιότητα των δεδομένων που αναμένεται να παραχθούν με την τήρηση των επιστημονικών διαδικασιών αξιολόγησης, σύμφωνα με ερευνητικά εργαλεία και τεχνικές.

Για τον σχολιασμό αυτού του θεμελιώδους ζητήματος των κοινωνικών επιστημών ιδιαίτερα εκτενής είναι η αναφορά των συγγραφέων του βιβλίου σε επιστημολογικά προβλήματα της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, καθώς αναλύονται ζητήματα που αφορούν τη θεωρία της επιστήμης και τη λογική της ερευνητικής διαδικασίας, όπως και ζητήματα αναφορικά με την ισχύ αξιακών κρίσεων στην κοινωνική έρευνα· μια συζήτηση που έγινε γνωστή ως «έριδα για τον Θετικισμό» και απασχόλησε ιδιαίτερα την κοινωνιολογική σκέψη και την ερευνητική κοινωνική επιστήμη.

Στην ίδια εκτεταμένη ενότητα οι συγγραφείς πραγματεύονται θέματα που απαντούν σε ερωτήματα όπως: με ποιον τρόπο δίνονται οι ορισμοί στις έννοιες, ποια κριτήρια καθιστούν έγκυρη μια εξήγηση, ποιες δυσκολίες συναντά ο ερευνητής όταν αντιπαραβάλλει θεωρητικές έννοιες με την εμπειρική πραγματικότητα, ποιες είναι οι επιστημονικές προϋποθέσεις για τη διατύπωση υποθέσεων.

Επειδή η βασική αποστολή της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας εντοπίζεται στην εξήγηση των κοινωνικών φαινομένων ή των γεγονότων, είναι πρωτίστως αναγκαίο να υπάρξει σαφήνεια σχετικά με την ίδια την έννοια της εξήγησης, στον προσδιορισμό της οποίας οι συγγραφείς δίνουν ορθά ιδιαίτερη έμφαση. Γίνεται ωστόσο αναφορά σε επιστημονικές εξηγήσεις, εφόσον πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις: οι εξηγήσεις αυτές θα πρέπει να αποδεικνύουν μια ξεκάθαρη δομή του επιχειρήματος και θα πρέπει επίσης να είναι λογικά ορθές και εμπειρικά θεμελιωμένες.

Στο πλαίσιο αυτό ο ερευνητής εφαρμόζει το κριτήριο της επιστημονικής λογικής ανεξάρτητα εάν βασικός στόχος είναι: α) η ανακάλυψη συσχετισμών σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης παρατηρήσιμων γεγονότων και μετρήσιμων ποσοτήτων μέσω των οποίων επιχειρείται η ανακάλυψη αιτιωδών σχέσεων ή β) εάν η διερεύνηση αφορά τη νοηματική συνάφεια που αναδύεται μέσα από κοινωνικές σχέσεις ως κατανοητική ερμηνεία κοινωνικών πράξεων. Η επιλογή της μεθόδου συναρτάται λοιπόν από τη μορφή και το περιεχόμενο των ερευνητικών ερωτημάτων και τις αντίστοιχες εφαρμοσμένες μεθοδολογίες που μπορεί να αποσκοπούν στην εξαγωγή διαφορετικών δεδομένων. Σε κάθε περίπτωση διαπιστώνει κανείς –χωρίς να οδηγείται οπωσδήποτε σε σχετικισμό–

ότι μόνο ένα πεπερασμένο τμήμα της πραγματικότητας μπορεί να εξηγείται κάθε φορά αιτιωδώς, καθώς δεν υπάρχει τρόπος τελικής απεικόνισης της πραγματικότητας ούτε η δυνατότητα μιας καθολικά έγκυρης προβλεψιμότητας μορφών ανθρώπινου *πράττειν*. Η τελευταία μπορεί να υπάρξει μόνο σε κλειστά συστήματα σκέψης, που θεμελιώνονται σε καθολικά αναγνωρισμένες ή επιβαλλόμενες αξίες.

Σε αντίθεση με το θετικιστικό εξηγητικό πρότυπο, που παρουσιάζεται πιο συνεκτικό, η ιδιογραφική υποστήριξη της κατανοητικής μεθόδου παρουσιάζεται σε διάφορες παραλλαγές και κατά μία προσέγγιση αποτελεί μια γενετική μεθοδολογία των επιστημών που αναφέρονται στον άνθρωπο. Παρά ταύτα, η συνθήκη αυτή είναι απλώς γόνιμη, δεν είναι επαρκής για τη συστηματική ερευνητική διαδικασία που επιχειρούν οι κοινωνικές επιστήμες. Η ακραία διάκριση ανάμεσα σε γεγονότα που εξηγούνται και αξίες που κατανοούνται θεμελιώνεται συχνά στην εκατέρωθεν αναγνωρισμένη αντιπαράθεση ανάμεσα στην καθολικότητα της επιστημονικής ορθολογικότητας, που αρνείται τις συνθετικές και πολυερμηνευτικές αποδόσεις του γνωστικού υποκειμένου, και στην καθολικότητα του κατανοείν ως συστατικό γνώρισμα της κοινωνικής κατασκευής του νοήματος και της κοινωνικής πραγματικότητας. Ο δογματισμός αυτής της αντιπαράθεσης δεν συνεισφέρει ιδιαίτερα στη θεμελίωση μιας κοινωνικής επιστήμης που συνδέει την κατανοητική συνάφεια με την αιτιώδη εξήγηση, έτσι όπως υπεδείχθη με επιτυχία στη βεμπεριανή μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών. Ο ίδιος ο Weber στοχεύει σε μια εμπειρική, αλλά κατανοητική στη βάση της κοινωνική επιστήμη και έρευνα.

Η ερευνητική διαδικασία μπορεί επίσης να περιλαμβάνει και τους δύο στόχους σε μια πολυμεθοδολογική συμπληρωματική διαδοχή και συνέργεια των ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων. Η επιτυχία ενός τέτοιου εγχειρήματος κρίνεται εν πολλοίς στον σχεδιασμό και στο εύρος μιας ερευνητικής υπόθεσης, η οποία συμπεριλαμβάνει ερευνητικά ερωτήματα που σχετίζονται με διαφορετικές πτυχές του ίδιου προβλήματος. Το διαφορετικό ενδιαφέρον ως προς την εξαγωγή δεδομένων λειτουργεί συμπληρωματικά και προσθετικά σε ένα επίπεδο πληρέστερης προσέγγισης σε ένα κοινά αναγνωρισμένο πρόβλημα. Δηλαδή, η έρευνα στην περίπτωση αυτή επιδιώκει να προσεγγίσει συνδυαστικά και συμπληρωματικά το ίδιο πρόβλημα στις διαφορετικές του διαστάσεις. Αυτό επιτυγχάνεται αφενός με μια ερευνητική διαδικασία που αφορά συνήθως μεγάλα πληθυσμιακά σύνολα στη βάση προσδιορισμένων μεταβλητών, ώστε τα δεδομένα που προκύπτουν να είναι συγκρίσιμα με άλλα δεδομένα που εξάγονται μέσω της ίδιας μεθοδολογίας σε άλλες κοινωνικές συνθήκες. Από την άλλη, και στο ίδιο πλαίσιο αναφοράς, η κοινωνική έρευνα εστιάζει στη σημαντική διαφορά, στο ερμηνευτικό βάθος και στη διερμίνευση και ανάδυση του κοινωνικού νοήματος σε συγκεκριμένες όψεις της κοινωνικής πραγματικότητας που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον μελέτης και ανάλυσης.

Σύμφωνα με τα παραπάνω ερωτήματα, οι συγγραφείς πραγματεύονται μια θεματολογία που αφορά τη διάκριση ή τη συμπληρωματικότητα ανάμεσα στην «εξήγηση» και την «κατανόηση», σύμφωνα με την οποία η ποιοτική μαρτυρία της κατανόησης άλλοτε αναζητεί και άλλοτε αξιώνει υπό προϋποθέσεις μια απόδειξη και της εμπειρικής της ισχύος. Μεταξύ άλλων, στο πεδίο της επιστημολογίας των κοινωνικών επιστημών και της λογικής της κοινωνικής έρευνας, η κοινωνιολογία συνδέει την ερμηνευτική πρό-

σβαση με την επιστημονική μέθοδο και προσδιορίζεται ως επιστήμη που μελετά κοινωνικές πράξεις που προσδίδουν νοήματα σε διυποκειμενικό περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτό, η εμπειρική κοινωνική έρευνα ικανοποιεί τόσο τις εξηγητικές-αιτιώδεις όσο και τις κατανοητικές-ερμηνευτικές προϋποθέσεις. Με τον τρόπο αυτό το νομοθετικό-αιτιώδες εξηγητικό σχήμα υπερβαίνει μια αυστηρά φυσιοκρατική επιστήμη της κοινωνίας και συμπλέκεται με το διυποκειμενικό νόημα και την ερμηνευτική εμβάθυνση, προσδίδοντας μια ξεχωριστού και αναβαθμισμένου τύπου εγκυρότητα και αξιοπιστία σε αυτό που ονομάζουμε ενιαία επιστήμη.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, το ερευνητικό πεδίο της κοινωνικής επιστήμης εκτιμάται ότι είναι κατάλληλο τόσο στο επίπεδο της κατανοητικής πρόσβασης και του ιδιογραφικού χαρακτήρα της κοινωνικής γνώσης όσο και στο επίπεδο της εξηγητικής αιτιότητας και του νομολογικού χαρακτήρα της γνώσης, συνδυάζοντας π.χ. τη φυσιοκρατική εξήγηση του νοήματος με την ερμηνευτική και κατανοητική ανάλυση της σημαντικότητας των αιτιωδών σχέσεων. Πρόκειται για συμβατότητες που κατασκευάζονται θεωρητικά και ελέγχονται εμπειρικά στο πεδίο της κοινωνικής έρευνας, καθώς και για εργαλεία και τεχνικές που επιλέγονται ανάλογα με τους στόχους και τον σχεδιασμό. Τόσο το επίπεδο της ανακάλυψης αιτιωδών σχέσεων μέσω της παρατήρησης γεγονότων και συμβάντων όσο και η δικαιολόγηση προθέσεων μέσω σχεδίων εμπλουτισμένων με νόημα που υποκινούν δρώντες στην κατασκευή των παραπάνω γεγονότων αποτελούν οργανικά συνδεδεμένες ενότητες της κοινωνικής επιστήμης και έρευνας.

Παράλληλα, αναπτύσσεται προβληματισμός για τη δυνατότητα εφαρμογής της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας όταν γίνεται αναφορά σε πράξεις οι οποίες, μολονότι απευθύνονται σε κοινωνικό αποδέκτη και εκπέμπουν διυποκειμενικά κατανοητό νόημα, δεν ταυτίζονται οπωσδήποτε με παρατηρήσιμες δραστηριότητες. Στο σημείο αυτό η δυσκολία αλλά και η πρόκληση για την επιστημονική έρευνα στον κοινωνικό χώρο εντοπίζονται σε τρία σημεία. Στη διαπίστωση της ερμηνευτικής ανεπάρκειας μιας αναφοράς σε κοινωνικές πράξεις νοούμενες ως απλά γεγονότα, στη διαρκώς μεταβαλλόμενη συνθήκη που διέπει την παρατήρηση των αντικειμένων της έρευνας στον κοινωνικό χώρο, που η ιδιαιτερότητα εδώ είναι ότι τα ίδια αποτελούν ταυτόχρονα και υποκείμενα, καθώς και ότι στόχος δεν είναι μόνο η μελέτη των γεγονότων που εκλαμβάνονται ως αντικείμενα αλλά και συγκεκριμένα κοινωνικά προβλήματα που αναδύονται από τις κοινωνικές σχέσεις και τον τρόπο λειτουργίας κοινωνικών θεσμών. Κατά συνέπεια, η αδιαφοροποίητη χρήση των όρων της συμπεριφοράς (behavior) και της πράξης (action) αποδεικνύεται άστοχη, καθώς με τον τρόπο αυτό η έννοια της πράξης δεν αποτελεί παρά μόνο το γενικό σχήμα για την ανάλυση της συμπεριφοράς δρώντων οργανισμών και όχι επισημμένων σχεδίων δράσης ατόμων ή κοινωνικών ομάδων. Οι συμπεριφορές καταγράφονται ευκολότερα και ερευνώνται σε μια απόλυτα συμβατή σχέση με την εμπειρική έρευνα, καθώς αποτελούν παρατηρήσιμα γεγονότα, δηλαδή απλά συμβάντα που περισσότερο «εξηγούνται» σύμφωνα με τους όρους που αυτά θέτουν και τα εξωτερικά γνωρίσματα που τα συγκροτούν και λιγότερο αναζητείται η ερμηνευτική τους συνάφεια και η προθετικότητα. Σύμφωνα με την παραδοχή αυτή επισημαίνεται ότι, ενώ σε κάθε περίπτωση η πράξη διαθέτει στοιχεία συμπεριφοράς (νευροφυσιολογικής και λειτουργικής τάξεως),

από ορισμένες συμπεριφορές συχνά απουσιάζουν στοιχεία νοούμενης πράξης. Δεν είναι δηλαδή απαραίτητη η πρόσδεσή τους σε νοηματοδοτημένα υποδείγματα.

Ωστόσο, η έννοια της συμπεριφοράς μπορεί να ταυτιστεί με την αντίστοιχη της πράξης όταν:

- προσανατολίζεται σε έναν σκοπό,
- διενεργείται σε νοηματικά πρόσφορες κοινωνικές καταστάσεις,
- ακολουθεί συνήθως κανονιστικά υποδείγματα και
- εμπεριέχει τους λόγους και τις προθέσεις που την υποκίνησαν.

Στο βιβλίο γίνεται επίσης εκτενής σχολιασμός σε προσεγγίσεις στο πεδίο της κοινωνιολογίας της γνώσης που αφορούν τόσο την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας και τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό όσο και θεωρίες που υποστηρίζουν την ιστορική στροφή και τη συνεχή αλλαγή παραδείγματος στη θεωρία της επιστήμης. Διευκρινίζεται επίσης ότι τόσο η γεωγραφική εμβέλεια όσο και η επιλογή των μεθόδων στη διεξαγωγή κοινωνικών ερευνών υπηρετούν προγραμματικές στοχεύσεις και θεωρητικές επισημάνσεις επιστημονικών σχολών στον χώρο της κοινωνικής επιστήμης. Για παράδειγμα, τοπικά, εθνικά ή παγκοσμιοποιημένα πληθυσμιακά σύνολα ως προς τη γεωγραφική εμβέλεια, ποσοτικές, ποιοτικές ή μεικτές μέθοδοι και προσθήκη νέων μέσων και τεχνικών ως προς την επιλογή των μεθόδων διεξαγωγής κοινωνικών ερευνών αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του αρχικού σχεδιασμού και της λογικής συγκρότησης που διέπουν τον βασικό θεωρητικό κορμό των εκάστοτε επιλογών, αλλά και της παρεμβατικής πολιτικής που μπορεί να ασκήσει η κοινωνική έρευνα.

Επιπλέον, διευκρινίζεται η ιδιαίτερη σημασιολογική βαρύτητα των κοινωνικών δεδομένων, τα εννοιολογικά συστήματα εντός των οποίων τα δεδομένα αυτά διαμορφώνονται, αλλά και η μεταβλητότητα του περιεχομένου τους, γεγονός που καθιστά την τεκμηρίωσή τους μια διαδικασία αρκετά σύνθετη. Κατά συνέπεια, δεν αποτελεί κάθε μορφή πληροφορίας κοινωνικό δεδομένο, παρά μόνο αυτές οι πληροφορίες που παρουσιάζονται συμβατές ως προς ένα εννοιολογικό πλαίσιο καταγραφής και κρίνονται σημαντικές ως προς την εξαγωγή επιστημονικών πορισμάτων.

Στην πορεία, εξετάζονται προβλήματα εφαρμοσμένης κοινωνικής έρευνας και εξειδικεύονται οι ειδικοί στόχοι και οι όροι διεξαγωγής της με τη διασφάλιση ορθής πληροφόρησης, καθώς και έγκυρων και αξιόπιστων διαδικασιών. Οι μέθοδοι εμπειρικής κοινωνικής έρευνας που περιγράφονται αναλυτικά και με πλήθος παραδειγμάτων εκβάλλουν στο βιβλίο σε ένα πλήθος τεχνικών που αναφέρονται στον εννοιολογικό προσδιορισμό και τον λειτουργικό ορισμό των εννοιών που αξιοποιούνται στην εμπειρική κοινωνική έρευνα, καθώς και σε μετρήσεις σύμφωνα με συγκεκριμένα κριτήρια ποιότητας. Στην ίδια ενότητα γίνεται αναλυτική αναφορά στην κατασκευή δεικτών και στη δημιουργία κλίμακας με αναφορά σε διάφορες μορφές και παραδείγματα.

Στη συνέχεια και σε μια λογική ακολουθία των επιμέρους κεφαλαίων, αναλύονται ζητήματα ελέγχου και εποπτείας της ερευνητικής δραστηριότητας, αναπτύσσονται τα στάδια σχεδιασμού της κοινωνικής έρευνας, παρουσιάζονται οι μέθοδοι ανάλυσης και εξετάζονται λεπτομερώς όλες οι διαδικασίες και οι περιορισμοί που συνοδεύουν τη

δειγματοληψία, καθώς και οι ιδιαιτερότητες των ατόμων και των πληθυσμιακών ομάδων που ερευνώνται. Στο σημείο αναφορικά με τις τεχνικές συλλογής ή και παραγωγής δεδομένων παρουσιάζονται τύποι συνεντεύξεων, κριτήρια δημιουργίας ερωτηματολογίου, μορφές δημοσκοπήσεων και προβλήματα που προκύπτουν κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων σε ένα ευρύ φάσμα δυνατοτήτων και τεχνικών. Επιπλέον, γίνεται αναφορά σε τεχνικές ανάλυσης περιεχομένου αφηγηματικών συνεντεύξεων. Το έργο ολοκληρώνεται με μια αναλυτική παρουσίαση των μορφών καταγραφής, κωδικοποίησης, τεκμηρίωσης και ανάλυσης δεδομένων, καθώς και των δυνατοτήτων μετα-ανάλυσης.

Η προστιθέμενη αξία του βιβλίου εντοπίζεται ακριβώς στην αναγκαία για τους σκοπούς της σύγχρονης κοινωνικής επιστήμης επιχειρούμενη γεφύρωση ανάμεσα στην αξιοποίηση έγκυρων και ευέλικτων μεθόδων και τεχνικών, από τη μία, και λογικών προϋποθέσεων ανάπτυξης εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, από την άλλη. Επιπλέον, η επιτυχία του βιβλίου διαπιστώνεται τόσο από τη δέκατη έκδοση, στην οποία εντυπωσιακά έχει φτάσει στο σύντομο χρονικό διάστημα από την έκδοσή του σε έναν από τους πιο έγκυρους εκδοτικούς οίκους του εξωτερικού, αλλά κυρίως από το γεγονός ότι αποτελεί ένα από τα βασικότερα συγγράμματα στη συγκεκριμένη θεματική στα γερμανικά πανεπιστήμια. Αναλαμβάνοντας παράλληλα τη μετάφραση και την επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου στην προσεγμένη αυτή έκδοση, είμαι πεπεισμένος ότι το έργο αυτό θα συνεισφέρει σημαντικά στην περαιτέρω ανάπτυξη της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας και γενικότερα της κοινωνικής επιστήμης στη χώρα μας.

*Νίκος Ναγόπουλος
Μυτιλήνη – Άνοιξη 2014*

Εισαγωγικό σημείωμα επιμελητών

Το ανά χείρας βιβλίο αποτελεί τη μετάφραση της ένατης έκδοσης ενός από τα αρτιότερα και ευρέως αναγνωρισμένα πανεπιστημιακά εγχειρίδια σχετικά με τις μεθόδους της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας στη Γερμανία. Η μακρά και στιβαρή παράδοση των Γερμανών στο αντικείμενο της κοινωνικής έρευνας (θεωρητικής και εμπειρικής), αλλά και το γεγονός ότι στη χώρα μας τα περισσότερα αντίστοιχα μεταφρασμένα ξενόγλωσσα βιβλία είναι από την αγγλική γλώσσα (βιβλία ένθεν και εκείθεν του Ατλαντικού) καθιστούν το παρόν βιβλίο ξεχωριστό στον χώρο.

Θεωρούμε ότι η διαφορετικότητά του πηγάζει από δύο κυρίως στοιχεία. Καταρχήν, σε πολλά σημεία αναδεικνύεται μια βαθιά θεωρητική θεμελίωση των θεμάτων που αναλύονται. Ο τρόπος, για παράδειγμα, με τον οποίο αναλύουν οι συγγραφείς το πώς ορίζουμε τις θεωρητικές έννοιες ή το πώς διακρίνονται οι διάφοροι τύποι εξήγησης των φαινομένων αποτελούν ένα τέτοιο στοιχείο. Αυτή η *εν τω βάθει* θεωρητική προσέγγιση των πραγμάτων που χαρακτηρίζει τη γερμανική σκέψη θεωρούμε ότι στην περίπτωση του παρόντος βιβλίου δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για πολυεπίπεδη μελέτη. Με απλά λόγια, θεωρούμε ότι το βιβλίο αφενός συνεισφέρει σημαντικά στην κοινωνική επιστήμη και έρευνα, αφετέρου είναι κατάλληλο τόσο για τον/την προπτυχιακό/ή όσο και για τον/τη μεταπτυχιακό/ή φοιτητή/τρια. Το δεύτερο στοιχείο συνίσταται στο ότι οι συγγραφείς, από τη στιγμή που αναφέρονται στο σύνολο σχεδόν των μεθόδων εμπειρικής κοινωνικής έρευνας ποσοτικού τύπου, παρουσιάζουν τη συνολική διαδικασία μέχρι και τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να μείνουμε λίγο περισσότερο. Οι συγγραφείς υπογραμμίζουν με σαφήνεια ότι δεν καλύπτουν το σύνολο των μεθόδων της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, αλλά αναφέρονται μόνο σε αυτές που τελικώς δημιουργούν και αναλύουν δεδομένα επιδεχόμενα ποσοτικού τύπου ανάλυση. Η μεγάλη παράδοση των ποιοτικών μεθόδων δεν περιλαμβάνεται στο παρόν βιβλίο, καθώς κάτι τέτοιο θα αποτελούσε ένα αυτόνομο εγχείρημα. Παρ' όλα αυτά, εμφανώς υποδεικνύονται οι δυνατότητες σύζευξης μεταξύ ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων, κυρίως σε κοινωνικές έρευνες μεγάλης κλίμακας.

Από την άλλη μεριά, η συζήτηση των τεχνικών της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων παρέχει στον/η φοιτητή/τρια μια πλήρη εικόνα της ερευνητικής διαδικασίας. Βεβαίως, ένα εισαγωγικό βιβλίο μεθόδων στην εμπειρική κοινωνική έρευνα δεν είναι ένα βιβλίο εισαγωγής στη στατιστική. Με αυτή την έννοια, το κεφάλαιο που αναφέρεται στην ανάλυση των δεδομένων παρέχει στον/στη φοιτητή/τρια έναν τρόπο σκέψης σχετικά με τις δυνατές τεχνικές και μεθόδους στατιστικής που μπορεί να αξιοποιήσει και κυρίως έναν τρόπο επιλογής αυτών.

Πώς όμως μπορεί αυτό το βιβλίο να διαβαστεί από τον/τη φοιτητή/τρια και πώς μπορεί να αποτελέσει εγχειρίδιο διδασκαλίας για τον πανεπιστημιακό δάσκαλο; Στο σημείο αυτό οφείλουμε να κάνουμε μια διευκρίνιση. Σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούμε ούτε και

μπορούμε να προτείνουμε στους διδάσκοντες το πώς και τι να διδάξουν. Εκείνο που θέλουμε και μπορούμε είναι να προτείνουμε έναν τρόπο μελέτης στον/στη φοιτητή/τρια που τελικά θα διευκολύνει και τη διδακτική διαδικασία. Στη βάση αυτή πιστεύουμε ότι η μελέτη ενός τέτοιου βιβλίου δεν είναι κατ' ανάγκη μια γραμμική διαδικασία. Για παράδειγμα, θα μπορούσε ένας/μία φοιτητής/τρια που δεν έχει εμβαθύνει σε θέματα μεθόδων κοινωνικής έρευνας να αποκτήσει ένα πρώτο επίπεδο κατανόησης διαβάζοντας κατά σειρά:

- από το 1ο Κεφάλαιο την Ενότητα 1.2,
- από το 3ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 3.1.1 και 3.1.2,
- από το 4ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 4.1 και 4.2,
- από το 5ο Κεφάλαιο όλο το εισαγωγικό κείμενο μέχρι την πρώτη ενότητα,
- από το 6ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 6.1, 6.3 και 6.4,
- από το 7ο Κεφάλαιο το εισαγωγικό κείμενο,
- από το 8ο Κεφάλαιο το εισαγωγικό του μέρος και την Ενότητα 8.1.1 και, τέλος,
- από το 9ο Κεφάλαιο την Ενότητα 9.1.

Η μελέτη αυτής της ύλης μπορεί να ολοκληρωθεί σε δέκα ώρες και δεν απαιτεί ιδιαίτερες προηγούμενες γνώσεις. Ένας/μία προπτυχιακός/ή φοιτητής/τρια που θα ήθελε να προχωρήσει σε κάπως μεγαλύτερο βάθος τη μελέτη του/της, θα μπορούσε να μελετήσει διαβάζοντας κατά σειρά:

- όλο το 1ο Κεφάλαιο,
- από το 2ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 2.3, 2.4 και 2.5,
- από το 3ο Κεφάλαιο την Ενότητα 3.1,
- από το 4ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 4.1, 4.2 και 4.3,
- από το 5ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 5.1 έως και 5.4,
- από το 6ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 6.1 έως και 6.4,
- από το 7ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 7.1 έως και 7.4,
- από το 8ο Κεφάλαιο το εισαγωγικό του μέρος και την Ενότητα 8.1.1 και, τέλος,
- από το 9ο Κεφάλαιο τις Ενότητες 9.1 και 9.2.

Η μελέτη αυτής της ύλης μπορεί να ολοκληρωθεί σε δύο μήνες, με μία ώρα μελέτης καθημερινά. Η επιπλέον εμβάθυνση στη μελέτη για έναν/μία προπτυχιακό/ή φοιτητή/τρια θα καθοριστεί από τον/τη διδάσκοντα/ουσα.

Θεωρούμε ότι ο/η μεταπτυχιακός/ή φοιτητής/τρια θα βρει στο βιβλίο αυτό είτε ένα άρτιο εισαγωγικό εγχειρίδιο είτε έναν οδηγό περαιτέρω μελέτης. Όπως προαναφέρθηκε, η *εν τω βάθει* θεωρητική προσέγγιση των πραγμάτων είναι ό,τι ακριβώς χρειάζεται ένας *μαθητευόμενος ερευνητής*, όπως είναι ο μεταπτυχιακός φοιτητής. Στο βιβλίο και ειδικότερα στο τέλος κάθε κεφαλαίου, αλλά και στις υποσημειώσεις, υπάρχουν πολλές προτάσεις περαιτέρω μελέτης. Προτάσεις ξενόγλωσσων (άρθρων και συγγραμμάτων) στη γερμανική και αγγλική γλώσσα. Όλα αυτά ελπίζουμε ότι θα αποτελέσουν πολύτιμα μαθησιακά βοηθήματα όχι μόνο για τους αναγνώστες του παρόντος βιβλίου (φοιτητές/τριες και μη) αλλά και για τους/τις διδάσκοντες/ουσες που θα το αξιοποιήσουν ως πανεπιστημιακό σύγγραμμα.

*Σας ευχόμαστε καλό διάβασμα
Δρ. Ιωάννης Γκιόσος*

1

Στόχος και στάδια διεξαγωγής της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας

Στις σύγχρονες κοινωνίες, για να επιτευχθεί συστηματική γνώση σε ό,τι αφορά τις κοινωνικές σχέσεις και τις δραστηριότητες των ανθρώπων, απαιτούνται για πολλά διαφορετικά προβλήματα πληροφορίες ως προς τη δημογραφική ανάπτυξη και τον δείκτη γεννήσεων, την κοινωνική διαστρωμάτωση και κινητικότητα, την εκλογική συμπεριφορά, τους τρόπους λειτουργίας και απόδοσης των δημόσιων φορέων, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, την κατάσταση υγείας του πληθυσμού, τις καταναλωτικές συνήθειες, τη γεωγραφική κινητικότητα, τον τουρισμό, τη διάδοση και τις επιπτώσεις των νέων τεχνολογιών. Συναφή λοιπόν με τα παραπάνω, δεδομένα συλλέγονται, ταξινομούνται και αναλύονται σε μεγάλη κλίμακα.

Τέτοιου είδους έρευνες διεξάγονται, μεταξύ άλλων, από οικονομολόγους, γιατρούς, επιδημιολόγους, δημοσιογράφους, γεωγράφους, πολιτικούς επιστήμονες, επικοινωνιολόγους, επιστήμονες του αθλητισμού, βιβλιοθηκονόμους, οικολόγους, ανθρωπολόγους, ιστορικούς, μαθηματικούς, στατιστικούς, καθώς και από στελέχη της διοίκησης. Είναι σαφές ότι ελάχιστοι από τους παραπάνω γνωρίζουν ότι αξιοποιούν μεθόδους της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας. Συνέπεια αυτού είναι ότι οι τεχνικές για τις οποίες η εμπειρική κοινωνική έρευνα έχει αναπτύξει έναν θεωρητικό και πειραματικά τεκμηριωμένο κώδικα κανόνων χρησιμοποιούνται συχνά με ανεπαρκή τρόπο.

Η παραπάνω διαπίστωση αφορά κατεχοχόν «δημοσκοπήσεις» οι οποίες συχνά, κατά λανθασμένο τρόπο, εκλαμβάνονται ως συνώνυμες με την εμπειρική κοινωνική έρευνα.¹ Η άγνοια για τις μεθόδους εμπειρικής κοινωνικής έρευνας οδηγεί εδώ σε παράλογες καταστάσεις, που παρουσιάζονται καθημερινά στα μέσα ενημέρωσης ως «αποτελέσματα δημοσκοπήσεων», τα οποία διαμορφώνουν όλο και περισσότερο το τοπίο της κοινωνικής έρευνας στον δημόσιο χώρο. Μόνο που αυτό δεν έχει καμία σχέση με τον κώδικα κανόνων της ακαδημαϊκής εμπειρικής κοινωνικής έρευνας.

---

1. Το πιο γνωστό παράδειγμα εδώ είναι οι εκλογικές προγνώσεις με βάση τα αποτελέσματα δημοσκοπικών ερευνών. Αν και εύκολα αποδεικνύεται ότι οι εκλογικές αυτές προγνώσεις δεν διασφαλίζουν επιστημονικά ευσταθή αποτελέσματα, φαίνεται τελικά ότι αυτό δεν επηρεάζει αρνητικά τη δημοφιλία τους στους κύκλους των πολιτικών και των δημοσιογράφων. Για σχολιασμό, βλ. Ulmer (1994) και Gross (2010). Βλ. επίσης την ιστοσελίδα που διαχειρίζεται ο Ulmer www.wahlprognosen-info.de.

Η **εμπειρική κοινωνική έρευνα** μπορεί να θεωρηθεί μια συλλογή από τεχνικές και μεθόδους για τη σωστή διεξαγωγή της επιστημονικής διερεύνησης και μελέτης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των ποικίλων κοινωνικών φαινομένων. Με τον τρόπο αυτό προκύπτει η οριοθέτηση της επιστημονικής έρευνας από άλλες κοινωνικές δραστηριότητες.

Οι King/Keohane/Verba (1994: 7-9) χρησιμοποιούν τέσσερα κριτήρια που χαρακτηρίζουν την κοινωνική έρευνα.

1. Ο στόχος της έρευνας είναι η διατύπωση συμπερασματικών αποφάσεων. Αν και οι προσεκτικές περιγραφές είναι συχνά απαραίτητες για την επιστημονική έρευνα, το ενδιαφέρον της έρευνας αυτό καθαυτό υπερβαίνει συχνά την περιγραφή των παρατηρούμενων γεγονότων: Υπάρχει δηλαδή ενδιαφέρον για τη διατύπωση ερευνητικών προτάσεων ως προς μη παρατηρούμενα γεγονότα ή επίσης για προτάσεις που διερευνούν και διατυπώνουν τα αίτια των παρατηρήσεων αυτών.
2. Οι λεπτομέρειες για τους τρόπους διεξαγωγής της έρευνας είναι διαθέσιμες δημόσια. Μόνο αυτό επιτρέπει τη δυνατότητα κριτικής προσέγγισης των τρόπων διεξαγωγής της έρευνας και αξιολόγησης της εγκυρότητάς τους.
3. Τα τελικά συμπεράσματα είναι κατά κανόνα επισφαλή. Η επιστήμη όμως προσδιορίζεται εννοιολογικά ακριβώς από τη δυνατότητά της να αξιολογεί την έκταση αυτής της αβεβαιότητας.
4. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της επιστήμης είναι η μέθοδος που η ίδια χρησιμοποιεί.

Η επιστήμη δεν μπορεί να ορίζεται σύμφωνα με το διαφορετικό περιεχόμενο που αποκτά στον χρόνο, αλλά μόνο σύμφωνα με τους τρόπους και τις διαδικασίες προσέγγισης του αντικειμένου της έρευνας. Το κύρος των συμπερασμάτων εξαρτάται από τη διαδικασία αυτή καθαυτήν.

Εάν λοιπόν διεξάγει κανείς, υπό την έννοια αυτή ή κατά μία άλλη έννοια, «επιστήμη», αυτό είναι τελικά θέμα αρχής, το οποίο δεν μπορεί να τεκμηριωθεί «επιστημονικά». Εάν όμως κάποιος έχει αποφασίσει να διενεργήσει έρευνα, τότε δεν μπορεί πλέον εντός του κοινωνικού εγχειρήματος που έχει προσδιοριστεί ως «επιστήμη» να παραβιάζει αυθαίρετα αυτά τα κριτήρια.

1.1 Στόχοι της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας

Παρ' όλες τις θεωρητικές και μεθοδολογικές διαμάχες στις κοινωνικές επιστήμες, φαίνεται να είναι κοινή η προσέγγιση για μια «κινητήρια δύναμη διαφώτισης και χειραφέτησης του ανθρώπου μέσα από διαδικασίες οι οποίες επιτελούνται εκτός και εντός της εκάστοτε κοινωνικής οργάνωσης, των οποίων η άγνοια αποτελεί εμπόδιο στο να απελευθερωθεί από περιορισμούς και στερήσεις» (Esser/Klenovits/Zehn-Pfennig 1977a: 164).² Πέρα από τον

2. Η ανάπτυξη και η ενσωμάτωση της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας σε τελείως διαφορετικούς

πρακτικό στόχο που εδώ προκύπτει, δηλαδή να διευκολυνθεί μέσω της επίλυσης προβλημάτων μια ορθολογική και καλύτερη ζωή των ανθρώπων (Friedrichs 1973: 14), οι περισσότεροι επιστήμονες ακολουθούν προπάντων τον θεωρητικό στόχο της κατασκευής ενός θεωρητικού μοντέλου της πραγματικότητας (Friedrichs 1973: 14), που μπορεί με αντικειμενικό τρόπο να αξιολογηθεί.

Στο πλαίσιο μιας εμπειρικά κατανοητής επιστήμης, που προσπαθεί να ανακαλύψει φαινόμενα ή γεγονότα στη φύση ή στην κοινωνία, να διατυπώσει προτάσεις που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ τους και να ελέγξει αυτές τις προτάσεις, η εμπειρική κοινωνική έρευνα είναι απαραίτητη πάντα ως εργαλείο για την επαλήθευση αυτών των θεωριών που επιχειρούν να εξηγήσουν την ανθρώπινη δράση, τις κοινωνικές δομές και σχέσεις. Η εμπειρική κοινωνική έρευνα εξυπηρετεί, δηλαδή, κυρίως τον συστηματικό έλεγχο των θεωριών. Πίσω από όλα αυτά, η εκτίμηση των πλεονεκτημάτων των διάφορων διασυνδέσεων της εμπειρικής έρευνας μπορεί να διατυπωθεί σε μια συμπερασματική πρόταση ως εξής: από τη συγκρότηση των θεωρητικών μοντέλων προκύπτουν εμπειρικά αποτελέσματα, για την επιβεβαίωση των οποίων ή την απόδειξη της μη ύπαρξής τους είναι απαραίτητες οι τεχνικές της εμπειρικής έρευνας.

1.2 Η διαδικασία της έρευνας

Κατά τη διεξαγωγή ενός εμπειρικού ερευνητικού έργου διακρίνονται ορισμένα τυπικά βήματα στην πορεία των εργασιών (βλ. Σχήμα 1-1).

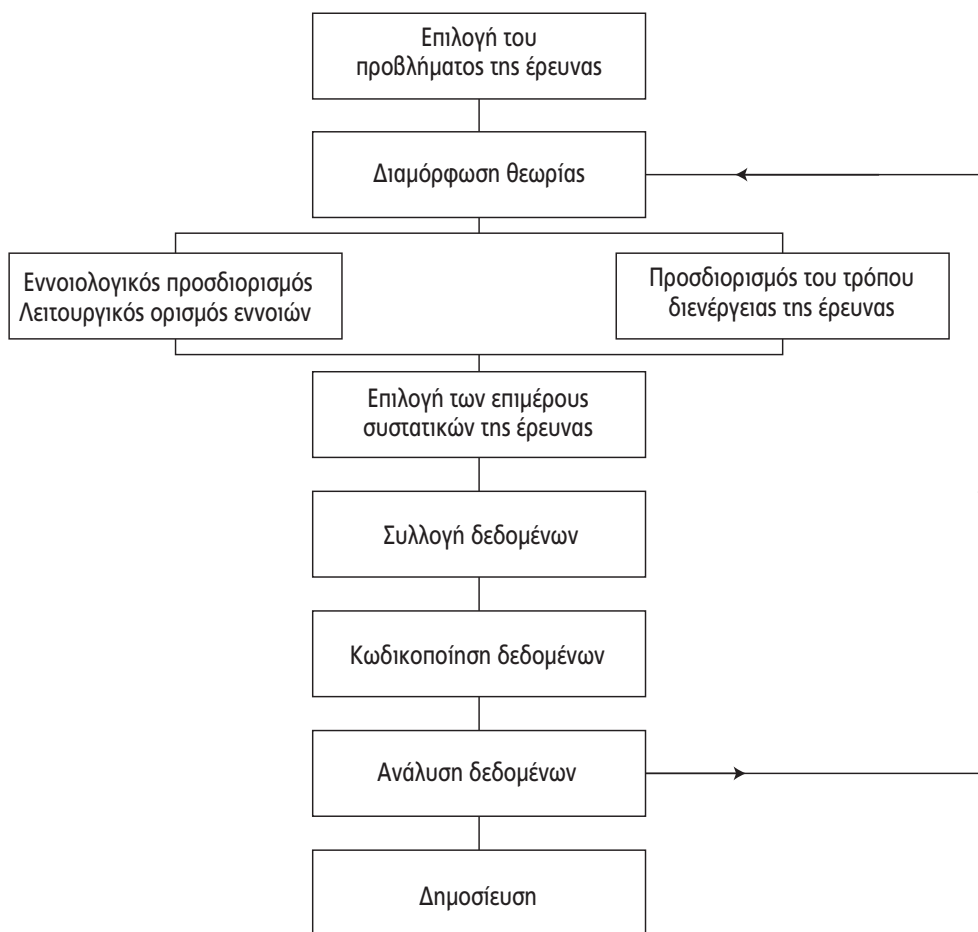
1.2.1 Η επιλογή του προβλήματος της έρευνας

Κατά κανόνα, ένα ερευνητικό πρόγραμμα ξεκινά από τον καθορισμό του αντικειμένου της έρευνας, τη **διατύπωση του ερευνητικού προβλήματος**. Εδώ μπορεί κανείς στη συνέχεια να διακρίνει εάν πρόκειται για έρευνα που εκκίνησε με πρωτοβουλία των ερευνητών ή πρόκειται για έρευνα που καθορίζεται από τους όρους που θέτει μια συγκεκριμένη σύμβαση ανάθεσης.

Στην έρευνα που διενεργείται σε ένα δεσμευτικό πλαίσιο συγκεκριμένης σύμβασης, το θέμα ή το πρόβλημα της έρευνας υπαγορεύεται περισσότερο ή λιγότερο με ακρίβεια από τον εντολέα (π.χ. από κρατικές αρχές και ηγεσίες, οργανώσεις, δήμους, συνδικαλιστικούς φορείς, επιχειρήσεις και άλλους οργανισμούς). Συνήθως εδώ το πεδίο εφαρμογής των ερευνητών, κατά τον προσδιορισμό του αντικειμένου της έρευνας, περιορίζεται σε έναν πιο στενά εννοούμενο ορισμό του αντικειμένου της έρευνας. Περιστασιακά, απαιτείται όμως μια επέκταση του θέματος· για παράδειγμα, όταν διερευνάται η ετοιμότητα

τομείς της επιστήμης με διαφορετικά χρηστικά ενδιαφέροντα (βλ. Κεφάλαιο 2) και διαφορετικά σημεία αναφοράς σχετικά με θεμελιώδη ζητήματα της θεωρίας της επιστήμης (βλ. Κεφάλαιο 3) έχουν οδηγήσει σε ρήξεις εντός της εμπειρικής κοινωνικής έρευνας, οι οποίες αποτυπώνονται κυρίως σε πολλές περιττές διαμάχες για τις διαφορές μεταξύ «ποσοτικών» και «ποιοτικών» μεθόδων. Τα κύρια ζητήματα και κριτήρια της μεθόδου είναι ταυτόσημα για όλες τις μορφές επιστημονικής κοινωνικής έρευνας (βλ. τις λεπτομερείς περιγραφές των King/Keohane/Verba 1994).

Σχήμα 1-1: Στάδια της ερευνητικής διαδικασίας

τητα συμμετοχής στις απογραφές πληθυσμού, θα πρέπει παράλληλα για θεωρητικούς λόγους να διερευνηθούν οι διαθέσιμες και προσφερόμενες πληροφορίες σχετικά με τη γενική ετοιμότητα συμμετοχής σε έρευνες στον χώρο των κοινωνικών επιστημών.

Το πεδίο για τον καθορισμό του αντικειμένου της έρευνας σύμφωνα με τα σχέδια που ανέλαβαν οι ερευνητές είναι πολύ ευρύτερο. Συνήθως η απόφαση για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο μελέτης εδράζεται είτε σε συγκεκριμένα κοινωνικά προβλήματα (όπως π.χ. της φτώχειας, της εγκληματικότητας των νέων, της ξενοφοβίας, «της έρευνας για γυναικεία θέματα») είτε σε μια περισσότερο ή λιγότερο μακρά ιστορική έκθεση προβλημάτων σύμφωνα με την παραδοσιακή θεματολογία των κοινωνικών ερευνών (όπως για παράδειγμα στο πεδίο της κοινωνικής διαστρωμάτωσης ή της κοινωνικής μεταβολής).

Η ακριβής επιλογή ενός συγκεκριμένου αντικειμένου έρευνας εξαρτάται, στην περίπτωση μιας ερευνητικής παράδοσης, έντονα από την τρέχουσα κατάσταση της έρευνας

και από το πώς αυτή εμφανίζεται στη σχετική βιβλιογραφία. Δεν θα πρέπει σε παρόμοιες αποφάσεις η δυνατότητα εφαρμογής αντικειμενικών διαδικασιών να υπερεκτιμάται και να θεωρείται εφικτή ακόμη και απέναντι σε σύνθετα κοινωνικά προβλήματα, με αποτέλεσμα να δημιουργείται η εντύπωση ότι ορισμένα από αυτά, για παράδειγμα, παρότι εκφράζουν αφηρημένες έννοιες, μπορούν με ευκολία να διερευνηθούν με πρακτικό τρόπο. Τέτοιου είδους θέματα, των οποίων η εμπειρική διερεύνηση αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα, σπάνια τυγχάνουν ερευνητικού ενδιαφέροντος (όπως π.χ. μελέτες για τις ελίτ ή τη συμπεριφορά των πολιτών σε κατάσταση πολέμου). Συχνά προσφέρονται ασυνήθιστες ευκαιρίες για να διερευνηθούν συγκεκριμένες υποθέσεις εργασίας.

Οι Festinger/Riecken/Schachter (1956) μπόρεσαν, για παράδειγμα, να παρατηρήσουν τους κοινωνικο-ψυχολογικούς μηχανισμούς σε μια ομάδα η οποία είχε προβλέψει την άμεσα επερχόμενη συντέλεια του κόσμου, η οποία βέβαια, όπως γνωρίζουμε, δεν προέκυψε ποτέ.

1.2.2 Διαμόρφωση θεωρίας

Μετά την απόφαση σχετικά με το τι επιθυμεί να ερευνήσει κανείς, ξεκινά η φάση διαμόρφωσης της θεωρίας. Εδώ μπορούν είτε να αξιοποιηθούν θεωρίες που έχουν ήδη εκπονηθεί για έναν συγκεκριμένο θεματικό τομέα και είναι βιβλιογραφικά διαθέσιμες είτε να αναπτυχθούν νέες θεωρίες που επιχειρούν να εξηγήσουν το επιλεγμένο θέμα.³

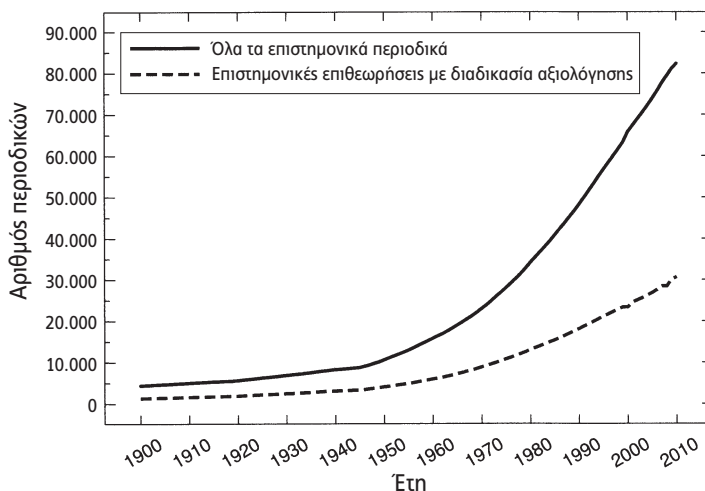
Στην περίπτωση που δεν υπάρχει κάποια ρητά διατυπωμένη θεωρία για το επιλεγμένο πεδίο, αξιοποιούνται συχνά θεωρίες από συγγενείς θεματικές περιοχές. Έτσι, για παράδειγμα, η ανταλλαγή μέσω φιλικών δικτύων μπορεί να εξηγηθεί από μια θεωρία που αναπτύσσεται αρχικά για τη μεταβολή συστημάτων που αναφέρονται στις θρησκευτικές πεποιθήσεις.

Στην περίπτωση που δεν είναι δυνατή η αξιοποίηση και προσαρμογή θεωριών από άλλα γνωστικά πεδία, τότε οι διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις στην κοινωνιολογία προσφέρουν συνήθως το έναυσμα για τη διαμόρφωση μιας θεωρίας.⁴ Αν και μέχρι στιγμής σπάνια επιτυγχάνεται μια άμεση θεωρητική εξαγωγή ειδικών θεωριών από τα αξιώματα μιας γενικής θεωρίας της ανθρώπινης συμπεριφοράς, εντούτοις η προσέγγιση αυτή είναι πολλά υποσχόμενη.⁵

3. Ο Berk (2004: 238) συνοψίζει τη μη ικανοποιητική κατάσταση στη διαμόρφωση της θεωρίας στις κοινωνικές επιστήμες με τα εξής λόγια: «Commonly, there is little more than a tentative taxonomy with some arrows between key categories». «Αυτή η έλλειψη ακρίβειας των κοινωνιολογικών θεωριών αποδεικνύεται με μεγαλύτερη σαφήνεια κατά την προσπάθεια μορφοποίησης αυτών των θεωριών. Ο πιο απλός τρόπος μορφοποίησης μιας θεωρίας προκύπτει από μια προσομοίωση μέσω υπολογιστή. Οι προσομοιώσεις δεν αποτελούν τύπο εξήγησης, ούτε προσφέρουν κάποιο "τεστ" για μια θεωρία, αλλά μόνο μια δυνατότητα για την παρουσίαση των επιπτώσεων μιας θεωρίας» (βλ. Weber 1999). Για μια επισκόπηση, βλ. Schnell (1990) και για μια βασική εισαγωγή στο Gilbert/Troitzsch (2005).

4. Μια εξαιρετική εποπτεία υπάρχει στο Turner (2003)

5. Σύγκρινε εδώ τις εργασίες του Opp (1972, 1979) και περαιτέρω του Boudon (1979, 1980). Μερικά πολύ απλά παραδείγματα υπάρχουν στο McKenzie/Tulloch (1984). Οι Stark/Bainbridge (1987) παρουσιάζουν ένα απαγωγικό-ατομιστικό θεωρητικό μοντέλο της θρησκείας, βλ. σχετικά εδώ Ενότητα 3.1.2.

Σχήμα 1-2: Εξέλιξη του αριθμού των επιστημονικών περιοδικών. Στις επιστημονικές επιθεωρήσεις υπάρχει διαδικασία αξιολόγησης των άρθρων πριν από τη δημοσίευσή τους (βλ. Ενότητα 1.2.9)

Ένα μεγάλο μέρος της εργασίας στο στάδιο του σχηματισμού της θεωρίας αφορά την ανάλυση της βιβλιογραφίας, δηλαδή τόσο την εποπτεία/ανασκόπηση όσο και την αξιολόγηση της σχετικής με το θέμα υπάρχουσας ειδικής βιβλιογραφίας.⁶

Ήδη εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο όγκος της επιστημονικής βιβλιογραφίας παρουσιάζεται τις περισσότερες φορές ιδιαίτερα υποτιμημένος (σύγκρινε Σχήμα 1-2).⁷ Μόνο στα περιοδικά στα οποία διατηρείται σύστημα αξιολόγησης δημοσιεύθηκαν κατά το έτος 2006 συνολικά 1,35 εκατομμύρια άρθρα (Björk/Roos/Lauro 2008: 180).⁸

6. Για χρήσιμες εισαγωγές στην αναζήτηση σχετικής βιβλιογραφίας, βλ. Franke/Klein/Schueller-Zwierlein (2010) και Niedermair (2010), καθώς και Rumsey (2008).

7. Το σχήμα αυτό βασίζεται σε έρευνα στη βάση δεδομένων Ulrich's Serials Analysis System» (Stand, 2011) («Σύστημα ανάλυσης περιοδικών Ulrich», Περίοδος: 2011). Φυσικά, οι απόλυτοι αριθμοί εξαρτώνται από τον καθορισμό των κριτηρίων αναζήτησης. Για σύγκριση οι Larsen/von Ins (2010: 594) τοποθετούν, έπειτα από μια ανάλυση των δεδομένων των Mabe/Amin(2001), τον αριθμό των περιοδικών με σύστημα αξιολόγησης σε 24.000. Αναφέρουν δε τον συνολικό αριθμό των επιστημονικών περιοδικών σε 250.000.

8. Στις κοινωνικές επιστήμες μπορεί κανείς να εκτιμήσει τον όγκο της βιβλιογραφίας με τη βοήθεια των στοιχείων της Βάσης Δεδομένων «Social Scisearch». Αυτή η βάση δεδομένων περιέχει τη διεθνή κοινωνικο-επιστημονική βιβλιογραφία σε 1.700 περιοδικά, καθώς και σε άρθρα κοινωνικο-επιστημονικού περιεχομένου σε περισσότερα από 3.300 περιοδικά από το 1973. Επιπλέον, η ίδια βάση δεδομένων περιλαμβάνει περίπου 5,4 εκατομμύρια καταχωρήσεις (Ιούνιος 2011). Κάθε χρόνο προστίθενται περίπου 190.000 νέες καταχωρήσεις. Η βάση δεδομένων SOLIS (www.gesis.org/sowimport) περιλαμβάνει τη γερμανόφωνη κοινωνικο-επιστημονική βιβλιογραφία από το 1945 και ενημερώνεται από 270 περιοδικά. Η SOLIS περιλαμβάνει συνολικά περίπου 400.000 δημοσιεύσεις στην κοινωνική επιστήμη (Περίοδος: Μάιος 2010). Ετησίως προστίθενται 16.000 έως 18.000 νέες καταχωρήσεις. Επιπροσθέτως, σε ετήσια βάση δημοσιεύονται στην ΟΔΓ περισσότεροι από 15.000 νέοι τίτλοι βιβλίων (από συνολικά